

Милица В. Ђуковић*

Институт за књижевност и уметност
Београд

ДЕМОН ДИСХАРМОНИЈЕ

(Драгана Вукићевић, Душан Иванић, *Дивна дисхармонија*
Јаков Игњатовић, Београд: Филолошки факултет,
2020, 323 стр.)

Полазећи од најпознатијег дела *Губитак средишта* Ханса Зедл-мајера (Hans Sedlmayr), као од метафоричне ознаке естетичког заокрета савремене уметности (напуштања хармоније, симетрије, еуритмије, консонанце и окретања дисхармонији, дисиметрији, дисритмији и дисонанци), у поглављу „Губитак средишта и планирана дисхармонија” монографије *Похвала дисхармонији*, италијански историчар уметности, сликар и филозоф Ђило Дорфлес (Gillo Dorfles) размотрио је рецепцијски учинак овог заокрета и закључио „како се често ради потврђивања стања естетског уживања мора призвати присуство елемената несклада, дисонанце, дисиметрије, који ће бити у стању да боље евидентирају делотворност одређеног дела – радило се о сликарству, музици, поезији – у односу на свако друго.” Иако књижевно стваралаштво Јакова Игњатовића хронолошки претходи Дорфлесовим теоријским увидима, *похвала дисхармонији* може се сагледати као естетичка концепција на којој је заснован Игњатовићев опус, о чему сведочи како уводно поглавље монографије *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* Душана Иванића („Дивна дисхармонија”, објављено првобитно у *Књижевним новинама* 1999. године), тако и монографија у целости.

* tiskicvet38@gmail.com

Настала као резултат временски протежних а по предмету проучавања и тематици усредсређених изучавања фикционалне и документарне прозе Јакова Игњатовића (романа, приповедака, мемоара), као и Игњатовићеве публицистике, односно статуса Јакова Игњатовића у историји српске књижевности и књижевнокритичким написима, реализованих на пројекту *Поетика српског реализма*, коауторска научна монографија Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић Драгане Вукићевић и Душана Иванића, у похвали дисхармонији препознала је кључно обележје и „типичан специјалитет” поетике Јакова Игњатовића. Дисхармонија, као „један од средишњих реторичко-тематских чинилаца прозне структуре нашега приповједача”, повезан „с дубљим смислом цјелокупног дјела овога писца”, фигурира као чинилац изградње неколиких текстуалних нивоа. Како примећују Душан Иванић и Драгана Вукићевић, дисхармонија, с једне стране, учествује у конципирању јунака Игњатовићевих романа и приповедака, обликованих по начелу контраста (било на нивоу изгледа, става, судбине), док, с друге стране, дисхармонија има улогу и у изградњи фабуларне конструкције, даље, дисхармонија може фигурирати као мера неподударности између јунакових жеља, замисли, планова и могућности њихове реализације, односно, дисхармонија се може, исто тако, јавити и на нивоу реторичко-стилске равни Игњатовићевих дела, у облику контраста, парадокса, ексцентричних слика/ситуација, те на нивоу сâмог језика (који ће, услед инхерентне дисхармоничности, Јован Скерлић негативно вредновати, док ће Милан Кашанин у оваквом језичком идиому уочити „пулс живота”). Начело несклада, одступања од подразумеване норме/обрасца, дисхармонија, као естетички, тематско-мотивски и реторичко-стилски принцип моделовања фикционалног света Игњатовићеве прозе, у вези је са контрастом, иронијом, пародијом, гротеском, парадоксом, односно са Игњатовићевим уметничким поступцима и идејним слојем Игњатовићевих дела, (у) којима се упризорује, структурно одражава распад, поремећај, несагласје између онога што јесте и онога што би било пожељно, онога шта/о чему се мисли и оног што се изговара (језички артикулише), између ауторепрезентације и самодоживљаја јунака и њиховог демаскирања (посредством сижејног склопа или приповедачког коментара). Као ефекат „ужасног дисканта”, смесе, контраста, дисонанце, концепција дисхармоније јавља се како у комичним паралелизмима по супротности (у грађењу брачних, плесних и других парова Игњатовићеве прозе, тј. у портретисању низа опозитно постављених јунака – дебелих и мршавих, старих и младих, сиромашних и богатих, односно у различитим типовима балова – нобл, пургерским, ђачким – са мноштвом комичних ситуација и

комичних поређења „нпр. Ђокин и Саликин плес се пореди са телеграмом, а делови фрака са реповима ћурана.”), тако и у нехумористичном, туробнијем сегменту Игњатовићеве романескне продукције, у роману *Васа Решпект*, у којем се запажа дисхармонија здравих и лудих, као и мрежа социјалних механизма демаркације, сепарације, друштвеног прихватања или пак маргинализације ових супротних карактера. Незанемарљива је метапоетичка димензија дисхармоније, којом се разграђују, пародирају, деконструишу, али и пародијом надограђују из традиције преузети поетички обрасци „Контрастирањем водвиљско-комичног и сентиментално-патетичног, тематизацијама смрти, хране, промискуитета, лудила, Игњатовић је, отварајући простор за гротеску и пародију, заправо проблематизовао тривијалне (забавне) сижее од којих је кренуо.” Будући да Игњатовићеве стваралаштво заузима позицију на међама поетика, протореализам, бидермајерски реализам, стихијски реализам овог аутора, представља, заправо, дивну дисхармонију поетичких карактеристика различитих стилских формација. Апартност, језичко-стилска и тематска особеност Игњатовићевог опуса, у контексту разматрања поетике српског реализма, садржана је и у пишневој склоности „према наративизацији атипичног и дисхармоничног”, према приказивању аберантних, „инцидентних” јунака, па и необичних простора (попут царске војске и затвора), што значајно одудара од доминантне црте поетике реализма – сликања обичних, типичних јунака у типичним, свакодневним ситуацијама. Анализирајући језик, стил, приповедне поступке, теме, карактеризацију и психолошку мотивацију јунака (али и њихову одећу, накит, понашање, а посебно дистинкцију између њихове аутентичне личности и маске, одглумљене улоге, лажног самопредстављања) Драгана Вукићевић и Душан Иванић закључили су како дисхармонија обухвата све аспекте Игњатовићеве прозе, тј. да има улогу начела моделовања целокупне слике света, као и децентрираних/расредиштених, модерном читалачком сензибилитету више него блиских јунака Игњатовићевих романа и приповедака.

Монографија *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* сачињена је од тринаест поглавља (уз четири закључна, која доносе детаљан списак литературе и извора, библиографске податке о првом објављивању радова који се у монографији публикују, био-библиографске белешке о ауторима и „Индекс имена”, који су саставиле Ана Козић и Марија Слобода), при чему Душан Иванић, у седам поглавља („Дивна дисхармонија”, „Приповиједање/сјећање (Уз Тридесет година из живота Милана Наранчића Јакова Игњатовића)”, „Коментар у романима Јакова Игњатовића”, „Ритам пролазности (Вечити младожења Јакова Игњатовића)”, „Реали-

стичке приповијетке Јакова Игњатовића”, „Увео листак Јакова Игњатовића и Сеобе Милоша Црњанског” и „Мемоари Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике XIX вијека”) тумачи жанровски хетерогене сегменте Игњатовићевог опуса (романе, приповетке, мемоаре), издвајајући како поетичке особености, тако и лајтмотивско присуство *дивне дисхармоније*, док шест поглавља чија је ауторка Драгана Вукићевић („Јунак и време”, „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин”, „Панонски *stultifera navis*”, „Рецепцијски заокрет”, „Читалачки уроборос (Кашанин–Скерлић–Игњатовић)”) и „Лексикографско читање”) доносе херменеутички плодотворне увиде како у романе Јакова Игњатовића, тако и у аутопоетичку димензију Игњатовићеве публицистике, али и модусе читалачке рецепције (позитивно/негативно вредновање Игњатовићевог језика, стила, приповедног ритма, односно слој прикривене цитатности, имплицитне дијалогичности и надовезујућег карактера читалачког чина књижевних историчара, попут Јована Скерлића и Милана Кашанина). Уводно поглавље „Дивна дисхармонија” представља теоријско-методолошко полазиште за разумевање и битно ново тумачење прозе Јакова Игњатовића, засноване на поетичко-естетичким поставкама „похвале дисхармонији”. Даље, значајним се за разумевање наративне структуре литерарних остварења Јакова Игњатовића указује запажање Душана Иванића о томе како су Игњатовићеви јунаци а priori дати, готови, предвидљиви, са једном наглашеном (често зарад постизања комичних ефеката хиперболизованом) особином, која се само, у сижејном склопу, интензивира, али исто тако, као елемент дисхармоније Душан Иванић препознаје феномен „расапа идентитета”: „Што год именује као једно (идентитет) у Игњатовића се распада на двојство, тројство, односно на неку отворену множину. Тако се општи појам *људи*, или *дјеца* распада 'на различите ћуди и карактере’”, али и стратификације унутар групе/врсте/друштвеног слоја (сталежа), на подваријантне, често изразито различите (и у разнострани односе доведене) дисхармоничне индивидуалности. Минуциозном анализом ритма приповедања у романима Јакова Игњатовића, утемељеном на таксиномији Мике Бал, која разликује пет ритмова – елипсу, сажето приповедање, сцену, успорено приповедање и паузу – у поглављу „Јунак и време” Драгана Вукићевић расветлила је приповедне поступке, стил и карактеризацију јунака, као оправдане, логичне, естетички релевантне и уметнички успеле, будући да смена једног ритма приповедања другим и другачијим ритмом (темпорална какофонија, како ју је доживео Скерлић, или темпорална еуфонија, у читању Милана Кашанина) прати динамизам и дисхармоничну природу Игњатовићеве имагинације, која „фикционализује свет

у покрету, у непрестаномгибању, у дисхармонији, речју, свет који пролази". *Време мољац*, како га именује Драгана Вукићевић, као скупна одредница дивергентних темпоралних модалитета – убрзане и успорене семантизације, „телеграфског стила” и „разливености”, описа и коментара – метонимијско је обележје света који нестаје (српске грађанске класе у Сентандреји), али и одредница кореспондентна са *ритмом пролазности*, како га одређује Душан Иванић, чије садејство (и дескриптивно-терминолошка блискост) упућује на мотивске, а уједно и фабуларне доминанте (елементе како семантичке, тако и формалне равни) прозе Јакова Игњатовића – пролазност, старење и смрт, односно на временитост јунака Игњатовићевих романа, налик временитим јунацима модерних романа васпитања. Динамична и дисхармонична измена приповедних ритмова, како детаљном анализом показују Драгана Вукићевић и Душан Иванић, елемент је склада и кохеренције стилске и композиционе равни Игњатовићевих романа, кључно структурно начело и поетички основ стваралаштва овог аутора. У обимном, жанровски и морфолошки дисхармоничном опусу Јакова Игњатовића, коментар, као облик излагања, поприма улогу тачке интерферирања дисјунктивних фокализаторских инстанци и аксиолошких система, тако да се, посредством коментара, као језгровитог и ефектног елемента реторичко-стилске равни, постиже динамичност (исказивања, вредновања, описивања, као што, уједно, коментар постаје метанаративни дискурс, којим се разара једнострукост перспективе, несагласне са разноврсном и разнотоном природом основног поетичког начела – дивне дисхармоније. Изузетно је значајно, интригантно и подстицајно поглавље „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин” Драгане Вукићевић, у којем се детаљно анализира утицај стилске формације бидермајера на моделовање типа „галантома”, „дендија”, „гавалира” у романима Јакова Игњатовића, при чему ауторка пажњу посвећује одликама ентеријера у којем се креће галантом, као и његовом облачењу, друштвеном животу (променадама, салонима, баловима), вештини опхожденија или кодексу понашања који галантом опонаша, усваја, на којем инсистира, али и методама завођења и љубавног говора, како би се посредством упознавања културе свакодневног живљења, модуса друштвено (не)дозвољеног/(не)прихватљивог понашања, манира, модних детаља, доспело до потпунијег разумевања мотивисаности инаугуралних сцена (сцена упознавања, представљања, удељивања комплимената, специфичних, наизглед усиљених или испразних а заправо пожељних тема разговора, поступака и гестова усклађених са друштвеном хијерархијом и социјалним конвенцијама), њихове оправданости и функционалности у

обликовању сижеа, чиме се, уједно, улази у читалачки уроборосни дијалог са Скерлићем, који је ове епизоде перципирао као монотоне и сувишне. Такође, језичко-стилска какофонија, интерполација трговачког идиома у љубавне изјаве Драгана Вукићевић одредиће као пример реторичке дисхармоничности Игњатовићеве прозе, у којој постоји обиље „језичких преакцентуација које се врше различитим поступцима пермутације (замене) говорних жанрова (...) или променом интонације или невербалном комуникацијом која жанровски преусмерава исказ.” Тумачењем романа *Васа Решпект* као романа с тезом у којем се кроз приказ судбина различитих јунака проблематизују појмови „нормалног”/здрог и лудог, али и којим се демаскира патологија породице и капиталистичког друштва утемељеног на идеологији новца, у поглављу „Панонски *stultifera navis*” Драгана Вукићевић показала је на које начине се Игњатовићева естетика која почива на дисхармонији отварала ка опису неприлагођених, декласираних, цензурисаних, маргинализованих, непожељних јунака, за које су карактеристична била стања попут психотичног депресивног понашања, еротоманије, деменције и мегаломаније. На подробну анализу реторичких, стилских и тематских одлика Игњатовићевих реалистичких приповедака, са издвајањем једине приповетке овог писца обележене меланхолијом и трагичним током радње (приповетке „Увео листак”), у којој се отрива нови лик, нови тон, емоционални и тематски регистар Игњатовићеве прозе, надовезује се поређење, на плану графичког обликовања текста, сродности синтагматског типа и психичке конституције јунака (Верковића и Павла Исаковича) приповетке „Увео листак” Јакова Игњатовића и *Друге књиге Сеоба* Милоша Црњанског, чиме се предочава статус стваралаштва Јакова Игњатовића као узора, типа прозног израза привлачног за потоње ауторе, како оне код којих ће преовлађујући бити меланхоличан (Милош Црњански), тако и за оне код којих ће доминирати хумористичко-сатиричан (Стеван Сремац) тон, те као значајну треба издвојити опсервацију Душана Иванића о „настраним поредбама” (ниско/високо), тј. типу дисхармоније ослоњеном на библијску или класичну лектуру који се налази у функцији постизања комичног, ироничног, гротескног или пародичног ефекта. *Мемоари* Јакова Игњатовића, са приматом инциденталних појединости из живота и необичним, несвакидашњим ликовима умногоме наликују Игњатовићевој прози, како по поступцима приповедања и типу приказаних јунака, тако и по стилу и форми (брзој измени статичних и динамичних, дескриптивних и наративних јединица), односно по вишепланској али сврсисходној дисхармонији. Аутопоетички и антиципаторски текст „Поглед на књижество” (1857) Јакова Игњатовића,

којим је створена теоријска платформа за тада још непостојећи реализам и реалистички друштвени роман, тј. „хумористички роман са социјалним мотивумом“, протумачен у поглављу „Рецепцијски заокрет“, доводи до анализе комичних паралелизама и комичних хипербатона, а у овом реторичко-стилском споју нискомиметског и високомиметског препознаје се још једна, стварању комичних ефеката посвећена, раван дисхармоније, док истраживачки изазовно и за читаоце драгоцено представља изналажење реторичких образаца који су послужили за пародију (Драгана Вукићевић их проналази у модним журналима, књигама о конверзацији, о писању писама или о симболици цвећа), тј. предложака, језичко-стилских маниристичких кодекса, који бивају пародијски преакцентовани и подвргнути иманентном дејству дисхармоније. Рецепцијска дисхармоничност аксиолошки разностраних читања Игњатовићевог опуса (Скерлићевог и Кашаниновог), бива галантно/галантомски нивелисана унутар читалачког уробороса Драгане Вукићевић, док се у лексикографском читању Игњатовићевог стваралаштва дивна дисхармонија наново издваја као кључно обележје поетике овог аутора.

На трагу запажања изнетог поводом паралелизма физиономије и карактера, из *Мемоара* Јакова Игњатовића „Има неки демон симпатије и антипатије, и то остаје психолошка загонетка која се у пракци живота у паралелизму физиономија налази.“, односно, још више, у складу са аутоиронично-луцидном опаском, изреченом поводом ликова романа *Васа Решпект* „какав демон њих састави“, може се, са сигурношћу и без ироније, устврдити како је научне радове објављене у монографији *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* „саставио“ један вешт, промишљен, поуздан, о свим аспектима стваралаштва Јакова Игњатовића потпуно обавештен „демон“, који спретно уклопивши и око средишњег поетичко-естетичког концепта организовавши анализе генолошки, језичко-стилски и реторички хетерогеног опуса Јакова Игњатовића, у јединствену монографску целину спаја два ауторска гласа, два методолошка приступа, две разнотоне (али умногоме блиске) интерпретативне визуре, при чему се ово начело писања о дивној дисхармонији и начело самоисписивања дивне дисхармоније може одредити као – демон дисхармоније. Демонично дисхармонична а складна и кохерентна, двострука реч о истом аутору, остаје како као монументално истраживање свих аспеката поетике Јакова Игњатовића, тако и као монумент о естетичком ужитку у херменеутичком методу *дивне дисхармоније*.